

Melania Dereszyńska-Romaniuk

W 100-lecie dekretu o archiwach. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy – dzieje i zasób

słowa kluczowe: dekret o archiwach z 1919 r., Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

1. Dekret z 7 lutego 1919 r. i organizacja państwowej służby archiwalnej w okresie międzywojennym

W Polsce, odrodzonej po latach zaborów, zasady utworzenia sieci archiwów państwowych, odbudowy archiwów i ich zasobów oraz organizacji wewnętrznej archiwów określił Dekret z 7 lutego 1919 r. *o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami*¹. Ten akt prawny, uchwalony na posiedzeniu Rady Ministrów 31 stycznia 1919 r., został podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego.

Dekret ustanawiał scentralizowany model zarządzania służbą archiwalną. Stwarzać to miało lepsze warunki do działania archiwów i kierowania nimi oraz rozwiązywania najważniejszych problemów stojących przed służbą archiwalną. Widać tu pewien wpływ pruskiego, również scentralizowanego, sposobu zarządzania archiwami.

W myśl dekretu archiwa państwowe miały pozostawać w gestii Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). Bezpośrednią władzę nad archiwami sprawował Wydział Archiwów Państwowych Ministerstwa, z naczelnikiem Wydziału na czele. Wydział jako organ zarządzający archiwami państwowymi nie wchodził w skład żadnego z departamentów Ministerstwa, ale stanowił jego samodzielną komórkę.

Od samego początku krytycznie oceniano usytuowanie archiwów w resorcie oświaty. Za słuszne uznano podporządkowanie służby archiwalnej prezesowi Rady

---

¹ Dz.Pr.P.P., nr 14, poz. 182.

Ministrów. Postulaty te, ponawiane kilkakrotnie w okresie międzywojennym, nie doczekały się jednak realizacji.

Dekret określił zadania Wydziału Archiwów Państwowych:

- nadzór nad archiwami państwowymi,
- opieka techniczno-naukowa nad archiwami i zbiorami archiwalnymi należącymi do instytucji publicznych, miejskich, gminnych itp.,
- ratowanie od zniszczenia istniejących w kraju zabytków archiwalnych oraz udzielanie rady i pomocy w sprawach związanych z ochroną i przechowywaniem takich zabytków będących w posiadaniu prywatnym,
- rewindykacja zbiorów stanowiących własność państwa.

Na czele Wydziału Archiwów Państwowych stał jego naczelnik (od 1925 r. z tytułem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, potem od 1933 r. tylko Dyrektora Archiwów Państwowych). Wprowadzono także stanowisko zastępcy dyrektora. Pierwszym naczelnikiem Wydziału był Stefan Ehrenkreutz. Od lutego 1919 r. jego miejsce zajął Józef Paczkowski, który ustąpił ze stanowiska w 1926 r. Dyrektorem został wówczas Stanisław Ptaszycki, sprawując tę funkcję do 1931 r. Po nim dyrektorem został Witold Suchodolski. W 1945 r. objął stanowisko Dyrektora Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, sprawując tę funkcję do 1949 r.

Wydział miał tylko kilkuosobową obsadę (w różnych latach od 5 do 11 osób). Tworzono wewnętrzne komórki organizacyjne. Istniał osobny Wydział rewindykacyjny, Dział archiwów prowincjonalnych oraz Stanowiska archiwistów objazdowych. Sprawy finansowe załatwiał osobny Referat finansowy. Biuro Wydziału prowadził jeden sekretarz.

Dekret przewidywał utworzenie Rady Archiwalnej, organu opiniującego normatywy w sprawach archiwalnych i doradczego we wszelkich kwestiach związanych z opieką nad archiwami, pozostającymi poza siecią archiwów państwowych. Na czele Rady stał każdorazowy minister MWRiOP. Jej członkami byli: naczelnik Wydziału Archiwów Państwowych, dyrektorzy archiwów państwowych, po jednym przedstawicielu każdego ministerstwa i jeden przedstawiciel władz kościelnych. Ponadto minister MWRiOP, na wniosek naczelnika Wydziału, mianował na okres pięciu lat 12 członków spośród „osób zasłużonych w dziedzinie archiwistyki i badań archiwalnych”.

Dekret precyzował kompetencje Wydziału Archiwów Państwowych w stosunku do archiwów. Dla Wydziału zastrzeżono wydawanie szczegółowych regulaminów, nadzór nad całością prac w archiwach, dysponowanie budżetem i prowadzenie polityki personalnej. Archiwa państwowe zostały zobowiązane do składania Wydziałowi corocznych sprawozdań. Wydział przeprowadzał także wizytacje archiwów państwowych. Początkowo każde archiwum było wizytowane przynaj-

mniej raz w roku. Po 1930 r. liczba wizytacji zmniejszyła się z powodu trudności budżetowych.

Archiwami państwowymi kierowali ich dyrektorzy. W myśl dekretu personel mieli stanowić archiwiści, asystenci oraz praktykanci. Dla zapewnienia opieki nad archiwaliami w terenie tworzono też stanowiska archiwistów objazdowych. Kwalifikacje pracowników archiwów państwowych miała kontrolować osobna Komisja Kwalifikacyjna.

Dekret określał zadania samych archiwów i ich organizację. Archiwa państwowe otrzymały prawo przechowywania akt i dokumentów związanych z działalnością organów państwa polskiego, władz kościelnych, wyznaniowych, instytucji oraz korporacji publicznych i prywatnych, a także organów władz zaborczych. Miały gromadzić wszelkie materiały mające znaczenie dla historii i kultury kraju oraz sprawować ogólną opiekę nad archiwami publicznymi niepaństwowymi. Opracowanie zasobu archiwów normował regulamin Wydziału Archiwów Państwowych *Porządkowanie archiwów będących własnością państwa polskiego* z 1919 r. Jego przepisy przesądzały stosowanie w archiwach polskich zasady proveniencji zespołowej. Dekret nakładał na archiwa państwowe obowiązek prowadzenia działalności naukowej i wydawniczej w zakresie popularyzacji źródeł historycznych oraz służenia administracji i obywatelom. Archiwa były zobowiązane, na żądanie władz i urzędów oraz osób prywatnych, do przeprowadzania kwerend i poszukiwań w aktach, sporządzania odpisów z akt, regestów i tłumaczeń, a także do udostępniania posiadanych materiałów archiwalnych. Archiwa powinny posiadać pracownie publiczne, biblioteki podręczne, pracownie fotograficzne i introligatorskie.

W dekreście wymieniono jako funkcjonujące archiwa państwowe:

- w Warszawie: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Dawnych, Archiwum Skarbowe, Archiwum MWRiOP, Archiwum Wojskowe,
- archiwa miejscowe: w Lublinie, Piotrkowie, Płocku oraz Archiwum Państwowe we Lwowie.

Już wkrótce sieć ta rozrosła się. Wg stanu na dzień 1 kwietnia 1924 r. Wydziałowi Archiwów Państwowych podlegało 21 placówek:

- w Warszawie: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Dawnych, Archiwum Skarbowe, Archiwum Oświecienia (Archiwum MRiOP), Archiwum Wojskowe,
- na obszarze byłego Królestwa Polskiego: Archiwa Państwowe w Kaliszu, Kielcach, Lublinie, Łomży, Piotrkowie, Płocku, Radomiu, Suwałkach,
- na Kresach Wschodnich: Archiwa Państwowe w Grodnie i Wilnie,
- w byłej Galicji: Archiwa Ziemskie w Krakowie i Lwowie oraz Archiwum Państwowe we Lwowie,

– w Poznaniu: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Oddział Archiwum Państwowego w Poznaniu w Bydgoszczy.

Dwudziestą pierwszą placówkę stanowił, wykazywany w spisach urzędowych, Oddział Gdański Archiwum Pomorskiego. Rokowania z Wolnym Miastem Gdańskiem w sprawie byłego Państwowego Archiwum w Gdańsku (pruskiego) nie były wówczas zakończone (nie dały rezultatów i później), więc zaprzestano wykazywania tej instytucji. W Gdańsku utworzono referat archiwalny przy urzędzie Komisarza Generalnego Rzeczypospolitej.

Zaprezentowana sieć archiwów państwowych uległa pewnym zmianom w ciągu dwudziestolecia międzywojennego. 28 października 1924 r. Archiwum Wojсковe, istniejące początkowo jako referat Wydziału Archiwów Państwowych (kierowane przez referentów Wydziału), uzyskało samodzielność. Ostatecznie uległo likwidacji w 1930 r., a w jego miejsce powołano Archiwum Akt Nowych. Archiwum to miało gromadzić akta po skasowanych urzędach Rzeczypospolitej Polskiej, a także akta po urzędach niemieckich i austriackich z lat 1914-1918. W 1926 r. zlikwidowano Archiwum Państwowe w Kaliszu, którego zasób przejęło Archiwum Państwowe w Poznaniu. Likwidacji uległo także Archiwum Państwowe w Suwałkach. Jego zasób umieszczono w Archiwum Państwowym w Grodnie. W 1930 r. zlikwidowano Archiwum Państwowe w Łomży, przenosząc jego zasób do Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. W 1933 r. uległo likwidacji odrębne Archiwum Ziemskie we Lwowie. Jego personel i zasób wszedł w skład Archiwum Państwowego we Lwowie. W 1936 r. nadano nową rangę Archiwum Ziemskiemu w Krakowie. Odtąd, podobnie jak inne archiwa podległe Wydziałowi, otrzymało nazwę Archiwum Państwowego w Krakowie. Oficjalnie przyznano też Archiwum Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nazwę stosowaną już przedtem – Archiwum Oświecenia².

Podkreślić należy, że odbudowujące się po 150-letniej niewoli państwo polskie już w pierwszych miesiącach swego istnienia stworzyło prawne podstawy do budowy sieci archiwów państwowych historycznych, podległych Wydziałowi Archiwów. Świadczy to o uznaniu za ważne rozwiązanie problemu przechowywania i dostępu do gromadzonej dokumentacji. Dekret na długie lata stał się podstawą działania archiwów polskich. Obowiązywał w archiwach polskich do 29 marca 1951 r., czyli do wydania nowego dekretu o archiwach³.

² H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 330-333, 336, 338.

³ Dz.U. 1951, nr 19, poz. 149.

2. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy – dzieje i zasób

Powstanie archiwum w Bydgoszczy łączy się z utworzeniem w 1881 r. Królewskiej Pruskiej Komisji Generalnej dla Prus Zachodnich i Wielkopolski w Bydgoszczy, mającej za zadanie uwłaszczenie chłopów na podległym obszarze. Archiwum Komisji powołano 10 stycznia 1906 r. (Archiv der Königliche Preussische Generalkommission für die Provinzen Westpreußen und Posen). Placówka rozpoczęła działalność 1 maja 1906 r.⁴ Zakres działań archiwum określiła instrukcja z 31 marca 1906 r. *O brakowaniu, porządkowaniu i ewidencjonowaniu akt*. 21 września 1910 r. opracowano pierwszy regulamin organizacyjny archiwum. Do jego głównych zadań należało porządkowanie i brakowanie akt, opracowywanie kwerend, sporządzanie odpisów, wyciągów z akt i odrysów z planów w sprawach prawno-majątkowych⁵. Ogólny nadzór nad działalnością i stanowisko kuratora archiwum powierzono asesorowi rejencyjnemu, dr. Martinowi Rahnowi. Kierownikiem administracyjnym został Mieczysław Białynia-Rzepecki. Obsadę archiwum zwiększono do kilkunastu osób.

Po odzyskaniu niepodległości w 1920 r. Archiwum w Bydgoszczy początkowo podporządkowano Komisji Generalnej w Poznaniu, przekształconej wkrótce w Urząd Ziemski w Poznaniu. O dalszych losach Archiwum Bydgoskiego przesądził dekret Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 31 grudnia 1923 r. Archiwum w Bydgoszczy od 1 stycznia 1924 r. funkcjonowało jako Oddział Archiwum Państwowego w Poznaniu i tym samym włączono je do sieci archiwów państwowych. Kierownictwo archiwum powierzono M. Białyni-Rzepeckiemu. Archiwum zatrudniało tylko jednego urzędnika archiwalnego i jednego niższego funkcjonariusza. Zasadniczą dziedziną działalności archiwum było opracowywanie licznych kwerend urzędowych i zleczanych przez osoby prywatne (sprawy majątkowe, własnościowe, spory gruntowe, wytyczanie granic). Od 16 lutego 1927 r., gdy funkcję kierownika Oddziału objął mgr Tadeusz Esman, nastąpiła częściowa zmiana profilu działalności Archiwum Bydgoskiego⁶. Pod jego nadzorem rozpoczęto pierwsze kompleksowe prace porządkowe i archiwalne opracowywanie zasobu. Podjęto inwentaryzację akt Rejencji w Bydgoszczy. Sporządzono pierwszy inwentarz kartkowy tego zespołu archiwalnego, który liczył blisko 30 tys. jednostek archiwalnych. Stopniowe opracowanie archiwalniów pozwoliło na udostępnianie zasobu do celów naukowych. Stale wzrastała liczba użytkowników archiwum, a zbiory archiwalne były przedmiotem penetracji źródłowej historyków, zwłaszcza z Uniwersytetu Poznańskiego. Wiele uwagi

⁴ AP-B, AP w Poznaniu Oddz. w Bydg., sygn. 1a.

⁵ AP-B, Komisja Generalna w Bydgoszczy, sygn. 2-2a, 9.

⁶ AP-B, AP w Poznaniu Oddz. w Bydg., sygn. 5.

poświęcono przejmowaniu akt z instytucji państwowych, m.in. Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej w Toruniu i komend powiatowych PP, komisji wyborczych do Sejmu i Senatu z 1922 r., Izby Skarbowej w Grudziądzu, inspektoratów szkolnych, a także akt Nadprezydenta Prowincji Prusy Zachodnie w Gdańsku. 1 kwietnia 1938 r. wskutek zmian granic województw Bydgoszcz przyłączono do woj. pomorskiego. Archiwum przekształcono w placówkę o wojewódzkim zakresie terytorialnym, właściwym dla tzw. Wielkiego Pomorza. W ten sposób zrealizowano wieloletnie starania władz wojewódzkich w Toruniu o utworzenie odrębnego archiwum⁷.

Prace reorganizacyjne w Archiwum Bydgoskim przerwał wybuch II wojny światowej. W połowie września 1939 r. decyzją niemieckich władz okupacyjnych archiwum jako oddział podporządkowano Archiwum Rzeszy w Gdańsku (Reichsarchiv Danzig-Zweigstelle Bromberg)⁸. Właściwościami terytorialnymi bydgoska placówka obejmowała obszar bydgoskiego okręgu rejencyjnego, w skład którego weszły powiaty: Bydgoszcz, Chełmno, Sępólno Krajeńskie, Świecie, Toruń, Tuchola i Wyrzysk oraz dwa powiaty miejskie: Bydgoszcz i Toruń. Na krótko komisarycznym kierownikiem archiwum mianowano Kurta Skotniczkiego, nauczyciela niemieckiego gimnazjum w Bydgoszczy. Od 1 lutego 1940 r. dyrektorem archiwum został dr Adalbert Hahn, historyk, radca archiwalny z Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie-Dahlem. Po powołaniu go do służby wojсковej, czyli od 3 grudnia 1942 r. do końca wojny, funkcję tę pełniła Anni Scheibner, bydgoska Niemka⁹. Merytoryczny nadzór nad działalnością bydgoskiej placówki sprawowali archiwiści z Gdańska. Głównym zadaniem archiwum było zabezpieczenie i przejęcie akt pozostałych po pruskich oraz polskich władzach i urzędach państwowych. W latach 1940-1944 Archiwum Bydgoskie przejęło m.in. akta Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, inspektoratów szkolnych oraz akta starostw powiatowych z terenu województwa. Szczególną uwagę skupiono na przejęciu akt władz miejskich. Archiwum przejęło wówczas Archiwum miasta Bydgoszczy (ok. 3600 j.a.) oraz akta miast Chełmży, Fordonu, Koronowa, Nakła, Solca Kujawskiego, Tucholi i Wyrzyska. Do Archiwum Bydgoskiego trafiły również akta organizacji politycznych, stowarzyszeń społeczno-kulturalnych niemieckiej mniejszości z lat 1920-1939 oraz archiwa rodowe rodzin ziemiańskich zamieszkujących na Pomorzu, zwłaszcza archiwa Komierowskich z Komierowa, Szczanieckich z Nawry oraz Alvenslebenów z Ostromecka. Archiwum przejęło także

⁷ AP-B, AP w Poznaniu Oddz. w Bydg., sygn. 8; A. Perlińska, *Z dziejów województwa pomorskiego*, Archeion, t. 62, 1975, s. 83-94.

⁸ AP-B, AP w Gdańsku Oddz. w Bydg., sygn. 1-2, 8-9.

⁹ Tamże, sygn. 65,72.

akta dekanatów i parafii Kościoła katolickiego¹⁰. Zasób na bieżąco udostępniano historykom niemieckim do badań naukowych i opracowań o charakterze popularyzatorskim. Z inicjatywy dyrektora A. Hahna podjęto badania naukowe w zakresie historii regionalnej. Zaplanowano m.in. opracowanie serii monografii dziejów miast pomorskich, także Bydgoszczy, która w 1946 r. miała świętować rocznicę 600-lecia nadania praw miejskich. Odejście A. Hahna z archiwum i niepowodzenia wojenne III Rzeszy spowodowały, że w 1944 r. prace koncentrowały się na przygotowaniach do ewakuacji akt. W jej efekcie część bydgoskich archiwaliów znalazła się w różnych miejscowościach na terenie Pomorza Zachodniego lub na terytorium Niemiec. Część z nich zaginęła bezpowrotnie. Najdotkliwszą stratą była z pewnością utrata najstarszych i najcenniejszych akt miejskich Bydgoszczy, akt Starostwa Grodzkiego i Powiatowego w Bydgoszczy, akt bydgoskich szkół oraz części archiwów rodowych m.in. Bnińskich i Potulickich. W 1945 r. zniszczono większość licznego zbioru map i planów Komisji Generalnej.

24 stycznia 1945 r. Bydgoszcz została wyzwolona. Już w dniach 25 i 26 stycznia 1945 r. T. Esmen zabezpieczył budynek i zgromadzone w nim archiwalia. Został mianowany dyrektorem Archiwum Bydgoskiego. Kierował również Wojewódzkim Biurem ds. Archiwów i Bibliotek. Archiwum Bydgoskie należało do nielicznych placówek, w których pozostały niezniszczone magazyny archiwalne. Podjęto decyzję o zgromadzeniu w Bydgoszczy akt z województw gdańskiego i szczecińskiego. Miało to ułatwić Instytutowi Bałtyckiemu i UMK w Toruniu prace nad historią Pomorza¹¹. W krótkim czasie przystosowano budynek przy ul. Dworcowej. W latach 1947-1951 dobudowano w formie skrzydeł dwa nowe budynki o trzech kondygnacjach, uzyskując 1430 m² powierzchni magazynowej. T. Esmen zaangażował się w ustalanie losów i poszukiwanie archiwaliów wywiezionych przez okupanta niemieckiego. W efekcie tej akcji akta rozproszone na terenie Pomorza zebrano w prowizorycznym składzie w Sławnie, skąd dwie tony akt przetransportowano do archiwum w Bydgoszczy. W rezultacie rewindykacji podjętej przez polskie władze archiwalne i kierowanej przez Adama Stebelskiego, dyrektora Archiwum Głównego Akt Dawnych, odzyskano także część archiwaliów wywiezionych do Niemiec. W maju 1947 r. z Goslar w Brunshwiku, gdzie zostały zmagazynowane, wyekspediowano do bydgoskiego archiwum dwa wagony kolejowe załadowane 52 tonami archiwaliów. Wśród odzyskanych archiwaliów znalazły się m.in. akta Rejencji w Bydgoszczy, Gdańsku i Kwidzynie, Naczelnego Prezydium Prowincji Prusy Zachodnie w Gdańsku, Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu oraz rozmaite akta proveniencji

¹⁰ Tamże, sygn. 39.

¹¹ T. Esmen, *Archiwum Państwowe w Bydgoszczy*, „Zapiski Historyczne” 1947, t. 13, s. 76-78.

niemieckiej.¹² W latach 1947-1950 głównym zadaniem archiwum była segregacja odzyskanych archiwaliów. Część z ich dała początek odbudowie zasobów archiwów w Gdańsku i Szczecinie.

21 marca 1947 r. zarządzeniem Ministra Oświaty placówce bydgoskiej nadano status samodzielnego Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Zasięgiem terytorialnym obejmowało woj. pomorskie (od 1950 r. woj. bydgoskie). Ze względu na rozległy obszar działania konieczne stało się zorganizowanie jednostek terenowych. Obecnie Archiwum posiada istniejący od 1953 r. Oddział w Inowrocławiu przy ul. Narutowicza 58 i utworzoną w 2008 r. placówkę w Bydgoszczy przy ul. Wiślanej 27. Umieszczono tam przede wszystkim materiały archiwalne gospodarcze i własnościowe.

Kompetencje rzeczowe w zakresie gromadzenia i opracowania zasobu, sprawowania nadzoru archiwalnego, opracowywania kwerend, popularyzacji zasobu wykonują dziś wyspecjalizowane komórki wewnętrzne archiwum:

1. Oddział I - Przechowywania, Opracowania i Zabezpieczania Materiałów Archiwalnych (pracownia konserwatorska, sekcja przechowywania dokumentacji, sekcja ds. gromadzenia materiałów gospodarczych i własnościowych)
2. Oddział II - Informacji i Udostępniania Materiałów Archiwalnych (pracownia naukowa, pracownia reprograficzna)
3. Oddział III - Nadzoru nad Narastającym Zasobem Archiwalnym
4. Samodzielne stanowisko ds. ewidencji i popularyzacji zasobu
5. Samodzielne stanowisko ds. informatyzacji i ochrony informacji

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy swoim zasięgiem terytorialnym obejmuje miasto Bydgoszcz oraz powiaty: bydgoski, inowrocławski, mogileński, nakielski, sępoleński, świecki, tucholski z woj. kujawsko-pomorskiego, pow. chojnicki (miasto Chojnice, gminy: Brusy, Chojnice i Czersk) z woj. pomorskiego oraz gminę Trzemeszno z woj. wielkopolskiego.

Zasób Archiwum Państwowego w Bydgoszczy (stan na 31 grudnia 2017 r.) tworzyło 2865 zespołów archiwalnych, liczących blisko milion j.a. i ok. 10 km akt. Wśród archiwaliów zdecydowanie przeważają aktowe materiały archiwalne. Ponadto w zasobie znajdują się m.in.: dokumenty pergaminowe, pieczęcie, dokumentacja techniczna, kartografia, fotografie, filmy, nagrania oraz dzieła sztuki i przedmioty użytkowe¹³.

Wśród materiałów archiwalnych przechowywanych w zasobie Archiwum bydgoskiego absolutną większość stanowi dokumentacja aktotwórców funkcjo-

¹² *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2013, s. 38-39.

¹³ Sprawozdanie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy za 2017 r.

nujących od końca XVIII do XX w. Jedynie fragmentarycznie zachowała się najstarsza dokumentacja pochodząca sprzed 1772 r., wytworzona w wyniku wykonywania czynności urzędowych. Najczęściej archiwalia padały ofiarą licznych pożarów, klęsk żywiołowych. Istotne są także straty ponoszone w trakcie działań wojennych.

Zasady udostępniania archiwaliów określa Ustawa z 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z późniejszymi zmianami*¹⁴. Akta zasadniczo są udostępniane po upływie 30 lat od ich wytworzenia. W uzasadnionych przypadkach istnieje możliwość uzyskania zezwolenia na dostęp do akt przed upływem terminu ustawowego. Udostępnianie akt ma charakter publiczny i jest bezpłatne. Użytkownikowi są udostępniane wszelkiego rodzaju pomoce archiwalne oraz ewidencyjno-informacyjne opracowane zarówno w formie tradycyjnej, jak i w postaci komputerowych baz danych. Stanowią je przede wszystkim inwentarze zespołów archiwalnych, spisy materiałów archiwalnych oraz różnorodne indeksy.

Na potrzeby użytkowników archiwaliów i pracowników archiwum są udostępniane zbiory biblioteki. Korzystanie ze zbiorów odbywa się wyłącznie w pracowni naukowej Archiwum. Specyfika instytucji, jaką jest archiwum znajduje odzwierciedlenie w profilu gromadzenia księgozbioru. Są to przede wszystkim publikacje z zakresu archiwistyki, historii ogólnej i nauk pomocniczych historii, historii państwa i prawa oraz wydawnictwa regionalne i informacyjne. Księgozbiór Archiwum bydgoskiego jest ważną pomocą naukową poszerzającą badania historyczne, dla których podstawę źródłową stanowią archiwalia.

Archiwum bydgoskim kierowali: Mieczysław Białynia-Rzepecki (1924-1926), Tadeusz Esman (1927-1939, 1945-1952), Adalbert Hahn (1940-1942), Anni Scheibner (1942-1945), Czesław Skopowski (1952-1953), Józef Augustyn (1953-1967), Franciszek Fedorowicz (1967-1980), Anna Perlińska (1980-1982), Janusz Kutta (1982-2004). Od 1 I 2005 r. dyrektorem archiwum jest Eugeniusz Borodij¹⁵.

¹⁴ *Informator...*, s. 43-44.

¹⁵ Tamże, s. 41.

The centennial of the decree on archives. The National Archives in Bydgoszcz – history and resources

keywords: 1919 decree on archives, National Archives in Bydgoszcz

Summary

The decree of February 7, 1919 on organization of the national archives and care for valuable documents specified the principles for establishing the archive network and functioning of the national archives in interwar Poland. The latter ones were assigned to the Department of the National Archives in MWRiOP. The decree also specified the main tasks of the Department and the national archives. One of them is the National Archives in Bydgoszcz, which origins date back to 1906. Initially, it was the archive of the General Commission in Bydgoszcz, becoming the national archives in 1924. These days it is one of the biggest in the country.

Zum 100-jährigen Bestehen des Archivdekrets. Staatsarchiv in Bydgoszcz - Geschichte und Ressource

Schlüsselwörter: Archivdekret von 1919, Staatsarchiv in Bydgoszcz

Zusammenfassung

Das Dekret vom 7. Februar 1919 über die Organisation von Staatsarchiven und die Pflege von Archivalien legte die Grundsätze für die Schaffung eines Archivnetzes in Polen zwischen den beiden Weltkriegen und das Funktionieren staatlicher Archive fest. Die letzteren wurden der Abteilung für Staatsarchiv bei MWRiOP (Ministerium für Religionsgemeinschaften und öffentliche Bildung) unterstellt. In der Verordnung wurden die Hauptaufgaben der Abteilung für Staatsarchiv und der Staatsarchive festgelegt. Eines davon ist das Staatsarchiv in Bydgoszcz, dessen Anfänge auf das Jahr 1906 zurückgehen. Anfangs befand sich in Bydgoszcz ein Archiv der Generalkommission, das 1924 zum Staatsarchiv wurde. Derzeit ist es landesweit eines der größten Archive.